

DVOJEZIČAN (HRVATSKO-NJEMAČKI) ODGOJ MALOG ŠPIRE (U DOBI OD PRVE DO TREĆE GODINE)

Irena Lasić*

Prva privatna gimnazija s pravom javnosti, Zagreb

Rad nudi prikaz dvojezičnog odgoja trogodišnjeg dječaka Špire, odraslog u Hrvatskoj i s hrvatskim roditeljima. Razlog njegove dvojezičnosti je odluka da majka (profesorica njemačkog i engleskog jezika) s njim komunicira isključivo na njemačkom jeziku, kako bi kroz igru i odrastanje svladao oba jezika – hrvatski i njemački. U radu su prikazana promišljanja prije donošenja odluke o dječakovom dvojezičnom odgoju te način provođenja te odluke. Predočen je njegov jezični razvoj od prve do treće godine života kako na hrvatskome tako i na njemačkome, te transfer s hrvatskoga tj. njemačkoga. Uspostavlja se odnos njegovog jezičnog, i uopće kognitivnog razvoja, s njegovim fizičkim razvojem. Rad završava prikazom dosadašnjih uspjeha tog specifičnog dvojezičnog odgoja te perspektivom dječakovog daljnjeg jezičnog razvoja.

Ključne riječi: Dvojezičan odgoj, rani leksički razvoj, usvajanje prvog i drugog jezika, simultana dvojezičnost, složeni oblik dvojezičnosti, nominalni stil, neologizam, prebacivanje koda, hrvatski jezik, njemački jezik, međujezik, jezični transfer, međusobni utjecaj kognitivnog (jezičnog) i fizičkog razvoja

1. UVOD

Ovaj rad prikazuje dvojezičan odgoj (na hrvatskom i njemačkom jeziku) dječaka Špire u dobi od njegove prve do treće godine. Podatci o Špirinom leksičkom razvoju prikupljeni su iz dnevnika koji je vodila majka te iz videosnimaka njegove jezične produkcije od početaka do dobi od tri i pol godine. Videosnimkama su popraćene posebno zanimljive situacije vezane za njegovu jezičnu uporabu, ali i općeniti psihofizički razvoj. Osim zapisa iz majčina dnevnika i videosnimaka, podatci u ovom radu vezani za Špirin jezični, kognitivni, društveni i emocionalni razvoj prikupljeni su i od majke i osoba koje su svakodnevno boravile sa Špirom (gospođa koja čuva Špiru, tata, baka i djed).

Špiro je odrastao u jednojezičnoj zajednici (Hrvatska) unutar jednojezične obitelji (hrvatski roditelji). Jezik sporazumijevanja Špirinoga oca i majke također je hrvatski. Majka, profesorica njemačkog i engleskog jezika, u svom se radu po završetku studiranja usmjerila gotovo isključivo na njemački jezik. Tijekom i nakon studija provela je nekoliko mjeseci u različitim gradovima Austrije i Njemačke (Graz, Beč, Freiburg i.B., Würzburg, Stuttgart i Berlin). Oduvijek je imala želju svoju djecu odgajati na njemačkom jeziku iako nije izvorni govornik njemačkoga. Razlog Špirine dvojezičnosti stoga je u odluci njegovih roditelja da majka s njim komunicira isključivo na njemačkom jeziku, kako bi kroz igru i odrastanje svladao oba jezika – hrvatski i njemački. Takav se oblik usvajanja / učenja / poučavanja

* Irena Lasić, Prva privatna gimnazija s pravom javnosti, Zagreb, irena.lasic@zg.t-com.hr

drugog jezika u literaturi ne preporučuje (Vilke, 1991: 113), budući da se dijete, prema navodima iz stručne literature, na taj način privikava „na lažnu, ishitrenu situaciju, jer ni jedan jezik ne funkcionira u zrakopraznom prostoru nego je dio kulture kojoj pripada. Takav bi roditelj ipak morao upotrebljavati u nekim situacijama i s nekim ljudima jezik zajednice kojoj pripada (ako nigdje drugdje, a ono telefonski i u dućanu), pa bi dijete ubrzo shvatilo da situacija nije normalna. Osim toga postavlja se i pitanje kako roditelj poznaje taj strani jezik i može li on služiti djetetu kao govorni model.“ (Vilke, 1991:113). S obzirom da je Špirina majka profesorica jezika, svjesna je neprirodnosti učenja stranog jezika u razredu, što bi bila alternativa poučavanja istog jezika u Špirinoj kasnijoj dobi, uz vjerojatno puno veći uloženi trud i daleko manji učinak, pa se majka usprkos preporukama iz stručne literature odlučila za (eksperimentalnu) varijantu Špirinog usvajanja njemačkoga kao drugog stranog jezika u ranoj dobi, a ne kao stranog jezika u predškolskoj ili školskoj dobi.

U slučaju maloga Špire teško je govoriti o usvajanju hrvatskoga kao materinskog jezika, budući da je upravo majka ta koja sa Špirom govori njemački. Zbog toga je jednostavnije govoriti o prvom jeziku (L1) – hrvatskome i drugom jeziku (L2) – njemačkome.

Cilj ovoga rada je analiza predleksičkog i ranog leksičkog razvoja te procesa Špirinog usvajanja prvog jezika, tj. njegovih komponenti – fonološke, leksičke, morfološke, sintaktičke i semantičke – a potom tih istih komponenti na njemačkom jeziku. Slijedi usporedba Špirine jezične kompetencije u prvom i drugom jeziku, kao i transfer, koji se događa uslijed poznavanja i uporabe oba jezika. Rad završava perspektivom Špirinog jezičnog razvoja.

2. POČETAK DVOJEZIČNOG ODGOJA

Početak je bio iznimno težak. Želja je bila jedno, a stvarnost se pokazala sasvim drugačijom. Naime, kad se Špiro tek rodio, majka mu se pokušala obraćati na njemačkome, ali joj je to bilo nelagodno, pa je vrlo brzo prestala. Tijekom cijele njegove prve godine obraćala mu se na hrvatskome. Suprug ju je svako toliko poticao da se Špiri počne obraćati na njemačkome. Onda je sa Špirinom navršenom godinom dana i njegovim početcima verbalne komunikacije donijela čvrstu odluku – od sada sa Špirom samo njemački. Tako je i bilo. Roditelji su se odlučili za opciju jedna osoba – jedan jezik. Budući da se u literaturi svugdje moglo pročitati da je to ujedno i opcija koja je najdjelotvornija, te najmanje zbunjuje dijete (Montanari, 2006:25), majka je odlučila da mora biti apsolutno dosljedna, pa se Špiri u svakoj situaciji obraćala isključivo na njemačkome, premda joj je to ponekad bilo vrlo naporno.

Daleko od toga da se majci po glavi nisu rojila svakojaka pitanja. Ima li to doista smisla? Hoće li dijete tako naučiti ikoji jezik? Hoće li im se smijati i podrugivati poznanici, prijatelji i obitelji? Što će misliti nepoznati ljudi u parku kada čuju kako se obraća djetetu? Hoće li ga jezično, a možda time i kako drugačije izolirati od njegovih vršnjaka? Hoće li joj kasnije to zamjeriti ili će joj biti zahvalan na toj odluci? Što ako mu neće znati reći nešto što mu želi reći? Što ako neće znati imenovati neku pticu, cvijet ili predmet za koji niti sama ne zna kako se kaže na njemačkome?

U početku su majku ta i njima slična pitanja jako opterećivala, čak do te mjere da je u javnosti vrlo često šutjela ili govorila jako tiho, kako nitko ne bi čuo da govori njemački. Onda se pak odlučila da će kod kuće govoriti njemački, a vani hrvatski, ali je ubrzo shvatila da bi Špiri time samo poručila da je govorenje na njemačkome nešto čega se ona srami, a vrlo vjerojatno bi se uskoro i on počeo sramiti.

Za nekoliko mjeseci od početka govorenja njemačkim jezikom sa Špirom ohrabрила se do te mjere da mišljenju drugih ljudi više nije pridavala takav značaj kao svojem osobnom stavu da će na taj način svome djetetu omogućiti lagan pristup govorenju i poznavanju njemačkog jezika i njemačke kulture.

Špirin otac nikada nije učio njemački, pa u početku nije razumio ništa ili gotovo ništa od majčinog obraćanja Špiri. No, tijekom vremena uz Špiru i svoju suprugu naučio je podosta njemačkoga. Međutim, svesrdno je na početku podržao supruginu odluku da sa sinom govori njemački. Čak u nekoliko navrata, kada je majka zapala u krizu i poželjela prestati govoriti sa Špirom na njemačkome (npr. kada je Špiro dobio dvije godine mlađeg brata Luju, oko kojega je majka imala puno posla, pa nije stigla ulagati vrijeme u napredovanje svog i Špirinog njemačkog jezika), otac je bio taj koji je inzistirao i poticao da nastave i dalje.

3. ŠPIRINA PREDLEKSIČKA FAZA

Analiza Špirinog leksičkog razvoja trebala bi započeti analizom tzv. predleksičke faze govora ili prvim pred-riječima. Takve riječi nemaju isto značenje koje imaju u leksiku odraslih ljudi, nego im je značenje ograničenije ili pak šire od onoga u leksiku odraslih ljudi, tzv. ekstenzije značenja riječi (Vilke, 1991:40; Singleton, 2005:668-669).

Ako se izuzme gugutanje (*ga-ga*) s kojim je započeo u dobi od dva mjeseca, prva je Špirina pred-riječ, izgovorena s njegovih osam mjeseci, bila *bab*, ali nitko nije razumio njezino značenje. Utoliko je teško govoriti o riječi, nego prije o kombinaciji glasova. Djeca najprije nauče izgovarati glasove kao što su *p, b, t, d*, u kombinaciji s otvorenim samoglasnikom, npr. *a, e* (Vilke, 1991:32), pa je tako Špirin fonološki razvoj (u ovom slučaju se s punom sigurnošću može reći da je to bila produkcija u L1, s obzirom da majka u to vrijeme još nije počela s njim govoriti njemačkim jezikom), započeo ustaljenim redosljedom usvajanja glasova. S deset je mjeseci rabio još dvije vrlo česte pred-riječi – *a-bu* i *ba-bu*, pri izgovoru kojih se silno čudio, a kojima nismo uspjeli odgonetnuti značenje, te ih stoga ne navodim kao primjere za produkciju smislenih riječi.

S deset je mjeseci uslijedila i prva holofraza – iskaz od jedne riječi kojom se ne imenuje samo neki predmet, osoba ili situacija, nego izražava i svoj odnos prema njima, čime holofraza predstavlja neraščlanjenu doživljajnu cjelinu (Vilke, 1991:33) – *mam-mam*, koja je imala značenje gladan sam, daj mi jesti, jedem, ovo je za jelo, Špiro jede i slično. Holofrazu *ma-ma* (u značenju mama, evo mame, ide mama, gdje je mama?) upotrijebio je prvi puta s trinaest mjeseci, i to suprotno uobičajenom očekivanju da dijete prvo izgovori riječ *baba, tata* ili *dede*, a tek potom *mama*. Riječi *tata* i *baba* izgovorio je tek sa sedamnaest mjeseci. Sa sedamnaest mjeseci vrlo često rabi i holofrazu *ajo* i *aljo*, kojom označava fiksni ili mobilni telefon, tj. javljanje na telefon riječju *halo*, kao i svaki telefonski razgovor.

U dobi manjoj od godine i pol proizvodio je i holofraze kao npr. *ba-ba* – baka, evo bake, stigla je baka, hoću ići k baki; *brm-brm* – auto, bager, kamion, zvukovi koji oni proizvode, idemo gledati bager, dodaj mi auto, gdje je kamion?; *bu-bu* – motor, jesi čula motor?; *ma* – mačka, maca; *ne / nje* – ne, ne može, neću, nije; *njema / nema* – nema, ne mogu naći, nisam našao, ne vidim; *ta-ta* – tata, evo ide tata, gdje je tata?; *vau-vau-vau-vau-vau* – pas, pas laje, idemo tražiti psa, čuo sam psa, gdje je pas?. Broj ovih onomatopeičnih izraza opada kako mu se vokabular bogati drugim riječima. Prve prave riječi (*mama, baba, tata*) kod Špire su se pojavile u dobi kao i kod svakog drugog prosječnog djeteta, dakle u dobi između 12. i 16. ili 18. mjeseca (Vilke, 1991:32), ili pak prema suvremenijim istraživanjima, već od 9. do 16. mjeseca (Medved-Krajnović, 2002:338).

Špiro je također izumio i neke svoje holofraze, tzv. neologizme, što je svojstveno djeci te dobi. „Neologizmima u ranome djetinjstvu mogu se smatrati sve jezične novotvorbe, novi obrati i nove gramatičke osobitosti koji predstavljaju djetetovu nesvjesnu, stvaralačku aktivnost“ (Pavličević-Franić, 2003:579-581). Tako je Špiro u dobi od sedamnaest mjeseci govorio *i-ja, i-ja* – što je značilo – glazba, svira, neka svira glazba; *i-ji-ji-ji-ji* – kakao, ja bih pio kakao, daj mi kakao; *nu-nu* – balon, vidi tamo balon, kupi mi balon; *tap-tap, tapa-tap* – papuče, cipele, netko hoda u njima; *uuu* – vlak, avion (kad ga čuje, zvuk koji proizvodi).

I u kasnijoj je dobi, s dvije i pol godine, znao izmisliti neke svoje riječi. Tako je rabio i neologizme *linčići* – puževi; *duje* – papirnati novac, ali i svaki račun i letci koji bi se zatekli u poštanskom sandučiću; a izmislio je i svoje glagole *pubi-pabi* – kada nešto radi po kući, npr. usisava, sprema, prenosi; potom iskaz *bla-bla* – što se moglo svrstati i u imenice – gitara (i teniski reket!), nešto čime se može proizvoditi zvuk sviranja, ali i u glagole (svirati). Ovi njegovi neologizmi nisu fonološki vezani za riječi koje označavaju, nego na neku vezu sa semantikom tih riječi, koja je bila poznata samo njemu.

Špirin predleksički razvoj u smislu svoga početka, napretka i sadržaja odgovara prosjeku predleksičkog razvoja u djece te dobi. U početnoj se fazi njegov vokabular povećava vrlo polagano, a zatim sve brže, kada, s oko naučenih pedesetak riječi, započinje rječnički brzac (engl. *vocabulary spurt*) (Medved-Krajnović, 2002:338). Špirin je leksički brzac u punom jeku započeo s dvije godine, od kada se apsolutno može govoriti o pravim riječima, a ne više holofrazama, kao što je to većinom bio slučaj do tada.

4. ŠPIRIN JEZIČNI RAZVOJ NA HRVATSKOME (L1) OD DRUGE DO TREĆE GODINE

Kada se opisuje Špirin jezični razvoj od njegove druge do treće godine, važno je napomenuti da je osam sati dnevno sa Špirom boravila gospođa čiji je osnovni zadatak bio da se kreativno bavi Špirom. Osim toga, kada je Špiro imao godinu i pol, majka je ostala ponovno trudna i uskoro morala otići na čuvanje trudnoće. Stoga je i ona u periodu od Špirine druge do treće godine vrlo mnogo vremena boravila kod kuće. Čitanje knjiga, igranje kazališta (Špiro je od rođenja pa do svoje treće godine bio na ukupno stotinjak dječjih kazališnih predstava u Zagrebu!) i općenito različitih uloga (npr. prodavača i kupca, mame i djeteta, vuka i lava, automehaničara i vlasnika auta, kuhara i gosta u restoranu, liječnika i pacijenta i sl.) bile su Špirine najdraže igre u dobi od dvije do tri godine. Jezični modeli za hrvatski jezik bili su mu svi ukućani (otac, baka, djed), rodbina (teta, ujak, ujna, sestrične, drugi djed i baka), gospođa koja ga je čuvala kad je majka počela raditi nakon porodiljnog dopusta, prijatelji i poznanici. Dakle, svi osim majke. Jedino je ona s njim govorila njemački.

U dobi od dvije godine imenice su činile velik dio njegove jezične produkcije. Znao je na hrvatskome imenovati sve dijelove tijela, domaće životinje, igračke s kojima se često igrao, jelo i piće koje je konzumirao i rodbinske odnose. Prema nekim je istraživanjima učestalost imenica u toj ranoj dobi toliko izražena, budući da se imenice (te posebice konkretne imenice) lakše vizualiziraju nego neke druge vrste riječi (Gillette *et al.*, 1999.). Uporaba i učestalost imenica imaju značajnu ulogu u djetetovom ranom vokabularu, iako se učestalost imenica razlikuje od jezika do jezika (Nelson, 1973; Bates *et al.*, 1994; Harris *et al.*, 1988:83; Medved-Krajnović, 2002:338). U navedenim su se istraživanjima okolnosti djece, na kojima se provodilo istraživanje, uvelike podudarale s okolnostima u kojima je bio Špiro tijekom perioda istraživanja. Naime, bio je prvorodeno dijete u obitelji srednjeg društvenog sloja, majka u većem dijelu ispitivanog jezičnog perioda nije radila, nego je bila s njim kod kuće, a ako nije bila s njim majka, onda je bila gospođa koja se brinula isključivo o njemu, tako da se u interakciji sa Špirom provodilo izuzetno mnogo vremena. Zbog njegove su se velike znatiželje često imenovali različiti predmeti, što je i doprinijelo činjenici da su imenice prevladavale u vokabularu dvogodišnjeg Špire. No, vrlo su se brzo tom vokabularu pridružili i glagoli, pridjevi, prilozi, i prijedlozi.

S dvije i pol godine Špiro je već svladao puno glagola (*blucati* – bljucati, za svog tek rođenog mlađeg brata, *žebati* – vježbati, *poplemiti* – pospremiti, *jesti*, *piti*, *iglati* – igrati, *skakati*, *hodati*, *legnuti* – ležati, leći...), pridjeve (*visok* – nizak, *maji* – mali – velik, *lijep* – luzan – ružan, *cln* – crn – bijel, *zočeli* – zločest – dobal – dobar...), sve pojmove i izraze za boje (npr. *cunela* – crvena, *zenela* – zelena), neke osjećaje (*sletan* – sretan, *žanolan* –

žalostan), priloge (*puvlo* – prvo; *daeko* – daleko – *bizu* – blizu, *puno* – malo, *unutla* – unutra – *van*, *toplo* – hladno...), prijedloge (*ispred* – iza, *u*, *na*, *između*...).

Istraživanja su pokazala da među djecom postoje znatne razlike u stilu jezične produkcije. Katherine Nelson (1997) označila je te stilove izrazima *nominalni* i *ekspresivni stil*. Prema njezinom su istraživanju brojnija djeca koja imaju tzv. nominalni stil. Ona koriste više imenica u odnosu na druge vrste riječi. Djeca koja imaju tzv. ekspresivni stil koriste više tzv. osobno-društvenih izraza (engl. *personal-social*), tj. interakcijski usmjerenih riječi poput *da*, *ne*, *molim*. Takva „djeca proizvode više iskaza koji izgledaju poput cijele rečenice, ali koji su najčešće holofraze i djeca ih ne mogu segmentirati, tj. njihove dijelove produktivno upotrebljavati“ (Choi i Gopnik, 1995:499; Hoff-Ginsberg, 1997:85; Lieven *et al.*, 1992:306; Medved-Krajnović, 2002:339). Prema ovoj bi klasifikaciji Špirin stil jezične produkcije zasigurno bio nominalan, budući da se u cijeloj njegovoj jezičnoj produkciji u razdoblju od druge do treće godine može pronaći tek vrlo rijetko uporaba osobno-društvenih izraza, a gotovo da se ne može zabilježiti niti jedna nesegmentirana fraza, već isključivo pojedine riječi koje produktivno upotrebljava u različitim situacijama. Stoga slijede brojni primjeri imenica koje je Špiro izgovarao u dobi od dvije i pol godine: *anasas* – ananas; *blacek* – bracek, dječak; *blita* – blitva; *blon*, *blonovi* – balon, baloni; *bon*, *bonovi* – bombon, bomboni; *can* – dućan, trgovina; *ce-ce* – WC; *čeke* – četke (u auto-praonici); *cikelj* – striček; *čabare* – čarape; *čakalica* – čačkalica; *čimice* – čizmice; *daka* – daska (za WC); *de-de* – CD, DVD; *dokolo* – doktor; *gasac* – vatrogasac; *jakulo* – jastuk; *joži* – jogurt; *kator* – Merkator; *kazašte* – kazalište; *klema* – krema; *klevet* – krevet; *klica* – kolica; *kokodil* – krokodil; *konolo* – koljeno; *liba* – riba; *lizaka* – lizaljka; *lomobil* – romobil; *lukac* – ruksak; *mukica* – mrkvice; *muvica* – mrvica; *naljeca* – naljepnica; *oloka* – olovka; *pakta* – patka; *panga* – španga, ukosnica; *papagajac* – papagaj; *penela* – pelena; *pepe* – pecivo; *Pilo Lasic* – Špiro Lasić; *put* – prst; *pužine* – puževi; *sjeća* – svijetla; *snjgoč* – snjegović; *šeget* – šegrt; *takol* – štakor; *tenice* – tenisice; *Tomi Đuro* – Tom i Jerry; *Tug Bana Jenića* – Trg Bana Jelačića; *Tupimil* – Trpimir; *vedače* – zvjezdače (za svake zvijezde i zvjezdice, a ne samo one morske); *vizoj* – televizor; *zan* – parmezan.

Gledano sintaktički, Špiro je s dvije i pol godine već govorio cjelovite rečenice od po nekoliko riječi u rečenici, kao npr. *Idemo se igrati iglice.* – Idemo se igrati igrice.; *Imam jednu plavu ideju.* – Imam jednu sjajnu (pravu) ideju.; *Daj mi jabukasoka.* – Daj mi soka od jabuke.; *Idemo se igrati kivača.* – Idemo se igrati skrivača.; *Klešo, di si ti meni?* – Krešo, di si ti meni?; *Molas se malo stupit.* – Moraš se malo strpiti.; *Tata nije pazio.* – ako tata na nešto zapne, udari se ili slično; *Mama, kak je Lujo hladak!* – Mama, kako je Lujo sladak!; *Ja žebam.* – Ja vježbam.

Špirin jezični razvoj na hrvatskome nakon dvije i pol godine munjevito napreduje. Tko ne zna da je dvojezičan, iz njegovog vladanja hrvatskim jezikom to niti ne može zaključiti. S tri je godine znao rabiti rečenice od po više od deset riječi u njima, kao npr. odnosne rečenice (*Tata, to je onaj cicek* (striček), *kojeg smo vidjeli kod tete Nine.*), vremenske rečenice (*Kada ja budem imao četili* (četiri) *godine, onda će Lujo još uvijek biti mali.*) i vrlo često pogodbene rečenice (*Ako mi ti ne daš kanticu, onda ću ti ju ja uzeti.*). „Razlog zbog kojeg se pogodbene rečenice, iako složene, prilično rano javljaju i dosta su česte, treba (...) tražiti u odnosu braće koja svoje ponašanje često uvjetuju ponašanjem drugog djeteta, uspoređujući svoje postupke s njegovim i odmjeravajući svoj status prema njegovu“ (Vilke, 1991:57). U dobi od tri godine Špiro je osim bogate rečenične produkcije, znao brojati do deset (bez razumijevanja tih brojeva, već samo kao brojalicu) te raspoznati i reći što je lijevo, a što desno.

Roditelji kod kuće u šali znaju reći da je Špiro čak trojezičan, budući da otac govori nekom varijantom dalmatinskog dijalekta, pa tako Špiri nisu strani niti izrazi kao npr. mudante, lancun, pijat, kacavida, kapula, pome, pašta, fibra i slični talijanizmi koji su pristigli u Dalmaciju. Sve te izraze Špiro zna i na književnom hrvatskom jeziku.

I u dobi od tri godine Špiro rabi neologizme, s razlikom da se njihovo podrijetlo sada vrlo jasno lingvistički može objasniti. Radi se, naime, „o gramatičko-semantičkoj proizvodnosti kao posljedici logičkoga zaključivanja. Djeca zarana shvate da u jeziku postoji pravilnost pa jednom usvojeno pravilo primjenjuju u svim slučajevima, bez izuzetaka.“ (Pavličević-Franić, 2003:581). Tako Špiro npr. provodi generalizaciju usvojenih gramatičkih oblika (npr. *konj* – *konji*, ali i *pas* – **pasi*; *gledati* – *gledam*, ali i *skakati* – **skakam*; *hrabar* – *hrabriji*, ali i *dobar* – **dobriji*); stvara nove riječi kako bi popunio leksičku prazninu u govoru odraslih (npr. *vjeverica* – **vjever*); od jedne vrste riječi stvara drugu vrstu riječi (npr. od imenice *krema* stvara glagol **kremati*, jer mu ga je praktičnije rabiti nego hrvatsku frazu *namazati kremom*, ili se tu pak samo radi o transferu njemačkoga glagola *einkremen* na hrvatski?); ne provodi glasovne promjene (npr. *knjiga* – **knjigi*, *ruka* – **ruki*) ili pak po svojoj logici suprotstavlja pojmove (npr. umjesto glagola *udaljiti* Špiro rabi **odbliziti* kao suprotnost glagolu *približiti*, koji pozna i rabi, ili pak umjesto glagola *osloboditi* rabi **odrobiti* kao suprotnost glagolu *zarobiti*).

5. ŠPIRIN JEZIČNI RAZVOJ NA NJEMAČKOME (L2) OD PRVE DO TREĆE GODINE

Špirin jezični razvoj na njemačkom jeziku odvijao se polaganije nego na hrvatskom. Više je razloga tome. S jedne strane, gotovo je jedini živi izvor njemačkoga jezika bila majka (ali je zato u svom obraćanju Špiri na njemačkome bila apsolutno dosljedna!). Za razliku od druge djece u dobi od prve do treće godine, Špiro je gotovo do navršene treće godine bio nezainteresiran za televiziju i crtiće. Budući da je vrlo živahno dijete, nije imao strpljenja sjediti duže pred televizorom, te zbog toga crtići na njemačkom jeziku (niti na hrvatskom jeziku!) u njegovom slučaju u tom životnom razdoblju nisu odigrali veću ulogu u jezičnom ili bilo kojem drugom smislu. Zanimljivo je, međutim, napomenuti da nikada nije bilo problema da u toj istoj dobi u apsolutnoj tišini, nepomično, netremice i s apsolutnim oduševljenjem odgleda cijelu kazališnu predstavu u trajanju od sat vremena!

Većina slikovnica koje majka s njim lista i čita su na njemačkome. Čak i one koje su na hrvatskome majka simultano prevodi na njemački. Pažnja mu je tijekom čitanja s oko dvije i pol godine trajala najviše 10 minuta. Nakon toga je morala uslijediti neka živahna igra. Trajanje njegove pažnje tijekom čitanja knjiga i gledanja crtića pritom nije ovisilo o jeziku. Špirini roditelji i dalje nabavljaju knjige i DVD-ove i na njemačkome i na hrvatskome, a majka se trudi da s njim čita knjige ili gleda DVD-ove na njemačkome.

Osim knjiga i DVD-ova, Špiro često sluša CD-ove na njemačkome. Roditelji su započeli slušanje s dječjim pjesmicama (tradicionalnim i suvremenim), a nastavili s audio-pričama.

Internet danas nudi vrlo veliku ponudu i za djecu, pa su roditelji tako pronašli i stranicu s ilustriranim karaokama s dječjim pjesmicama na njemačkome (www.colibu.de). Špiro gleda i crtiće na njemačkome na internetu. S obzirom da nove generacije vole nove medije, to je oblik njemačkoga koji mu se jako sviđa.

Nažalost, Špirina obitelj nema rođake niti prijatelje koji žive u njemačkom govornom području, a koje bi mogli posjetiti ili koji bi im mogli doći u posjetu, kako bi Špiro čuo živu njemačku riječ i od nekog drugog osim od majke. Stoga je majka nastojala i još uvijek nastoji pronaći izvorne govornike njemačkoga u Zagrebu. Tako su svojevremeno imali susjede koji su svoju djecu vrlo uspješno odgajali trojezično (majka Bugarka, otac Nijemac, a djevojka koja tijekom dana povremeno čuva djecu Hrvatica), ali su oni nedavno odselili u drugu državu. Ti su susjedi imali kćer Špirine dobi, što je ustvari bilo idealno za druženje i komunikaciju na njemačkome. Kad su susjedi odselili, majka je dala oglas da traži izvornog govornika njemačkoga za igranje s njezinim tada dvoipolgodišnjim sinom. Našli su jednu dinamičnu, samoinicijativnu studenticu njemačkoga, koja se i Špiri vrlo svidjela. Ta su se

druženja održavala jednom tjedno po sat vremena tijekom pola godine. Špiri je to uskoro postalo nezanimljivo. Naime, on je trebao društvo svojih godina, kao i ostali trogodišnjaci.

Onda je majka sasvim slučajno naišla na jednu dvojezičnu obitelj (majka Njemica, koja s djecom govori isključivo njemački, i otac Hrvat, koji s djecom govori isključivo hrvatski), koja ima dvoje djece, Špirine i Lujine dobi. Oni su također bili zainteresirani za takva druženja, jer i njima nedostaju raznovrsne situacije u kojima bi njihova djeca govorila njemački. Špiro i Maria (njihova trogodišnja djevojčica) jako se vesele tim tjednim druženjima. Jezik na kojem komuniciraju mješavina je njemačkoga i hrvatskoga. U usporedbi sa Špirom, Maria puno bolje govori njemački, pogotovo ako se u obzir uzme njezin izgovor. U Špirinom se izgovoru njemačkoga osjeti da nije izvorni govornik. Špirin izgovor njemačkoga sličan je majčinom izgovoru (što nimalo ne čudi, jer mu je ona gotovo jedini živi model za njemački!). To, nažalost, ujedno znači da on trenutno puno jednostavnije razumije kad mu se na njemačkome obraćaju Hrvati nego kad mu tu istu rečenicu kažu izvorni govornici njemačkog jezika.

Kao i u hrvatskome, i na njemačkome je najprije izgovarao holofraze u kojima su prisutni suglasnici *p* i *t* i samoglasnik *a* (vidljivo iz primjera koji slijede). Sukladno hipotezi prirodnog redoslijeda, prvo je usvojio izraze za imenice, tj. formalno govoreći imenice, budući da su te imenice u sebi uz imeničku funkciju sadržavale i glagolsku funkciju (Medved-Krajnović, 2002:342), kao što će se vidjeti iz primjera. Prva izgovorena holofraza na njemačkom bila je *Papa* – Papa, tata, evo tate, došao je tata, ide tata (u dobi od 17 mjeseci), potom, sa 17 mjeseci i 10 dana, holofraza *Apa* – Opa, djed, evo djeda, došao je djed. Osim ovih referencijalnih riječi na njemačkome, u toj dobi Špiro još rabi i vrlo nježno izrečenu holofrazu *a-ta* – Wasser, voda, daj mi vode, hoću piti, žedan sam.

Kao što se vidi iz navedenoga, kod Špire su se holofraze na oba jezika počele pojavljivati gotovo istodobno – u dobi od 17 mjeseci (ako se ne uzme u obzir holofraza *mam-mam* s deset mjeseci, budući da majka tada još nije govorila njemački sa Špirom, ili pak holofraza *ma-ma* s trinaest mjeseci, koja bi mogla biti holofraza i na hrvatskom i na njemačkom jeziku – *Mama*). No, daljnje usvajanje jezika proteklo je različitom brzinom, tj. broj riječi koje je proizvodio na hrvatskom jeziku bio je značajno veći od broja riječi koje je proizvodio na njemačkome. Njegov je pasivni vokabular njemačkoga, međutim, bio mnogo opširniji od onoga koji je upotrebljavao aktivno. Riječi koje je upotrebljavao na njemačkome mahom su bile imenice, i to konkretne imenice koje označavaju osobe i predmete iz njegova neposrednog okruženja, čiji je naziv učio kada i pojmove koje one označavaju. Uz imenice bi se u toj ranoj produkciji njemačkoga tek vrlo rijetko našao pokoji pridjev, prilog ili glagol (i to uglavnom u svom infinitivnom obliku). Prema hipotezi prirodnog redoslijeda, koja se u stručnoj literaturi mnogo spominje, posebice u slučaju usvajanja drugog jezika, djeca prvo usvajaju riječi koje imaju značenje same za sebe, kao što ga imaju imenice i glagoli, a riječi kao što su pomoćni glagoli, zamjenice i sve druge koje nemaju značenje samo za sebe, tzv. *funktore*, djeca usvajaju tek kasnije (Brown, 1973; Vilke, 1991:52).

Dječja dvojezičnost, ovisno o tome kada se počinje usvajati drugi jezik, može biti istovremena ili simultana odnosno naknadna ili sukcesivna (Triarchi-Herrmann, 2003). U slučaju istovremene dvojezičnosti dijete usvaja dva jezika od rođenja ili pak drugi jezik počinje usvajati prije svoje navršene treće godine. Naknadnom se dvojezičnosti u literaturi smatra situacija u kojoj dijete drugi jezik počinje usvajati nakon navršene treće godine. (Medved Krajnović, 2005:480) Budući da je Špiro paralelno stjecao oba jezika – na njemačkome mu se majka dosljedno obraćala od njegove prve godine – kod Špire se radi o simultanoj dvojezičnosti. Na njemačkome razumije sve što mu ona kaže. To je vidljivo po tome jer napravi što od njega traži, ali i po tome što ga različiti ljudi iz znatizelje često pitaju kako se što kaže na njemačkome, te on odgovori. No, njegovo znanje njemačkoga za sada je više receptivno nego produktivno. Kada odgovara na pitanja, postavljena na njemačkome,

češće rabi hrvatski nego njemački, iako u hrvatskoj rečenici zna upotrijebiti pokoju njemačku riječ. Ako odgovor na majčino pitanje zahtijeva samo jednu riječ (a pogotovo ako je ta riječ već sadržana u majčinu pitanju), tu jednu riječ obično izgovori na njemačkome (npr. *ja, nein, Apfel, Melone, Hose, Jacke, blau, gelb, sitzen, essen, rutschen, schaukeln...*), ali više od jedne riječi unutar rečenice vrlo rijetko izgovori na njemačkome. Tek su se s tri godine i tri mjeseca od Špire mogli čuti primjeri kratkih ali cjelovitih rečenica izrečenih isključivo na njemačkome (npr. *Luka kommt. Tonka spielt.*). S druge strane, članovi i pridjevske deklinacije su nešto što učenicima i čak studentima njemačkoga zadaje glavobolje, no Špiro ih od početka rabi ispravno (npr. (*ein*) *schönes Auto, schwarze Hose, die Straßenbahn*).

Njemački vokabular koji Špiro zna na pasivnoj razini uvelike se poklapa s vokabularom koji zna i na hrvatskome (naravno, ukoliko majka u svom govoru rabi te riječi na njemačkome). Međutim, vokabular kojim se on aktivno služi na njemačkome opsegom je daleko manji od onoga kojim se aktivno koristi na hrvatskom jeziku. Njegov aktivni vokabular na njemačkome u dobi od tri godine otprilike je sljedeći: dijelovi tijela, odjevni predmeti, boje, voće, povrće, sva hrana i piće koje konzumira, igračke kojima se igra, domaće i divlje životinje, automobil i neki njegovi dijelovi, prostorije unutar kuće ili stana, namještaj, kućanski predmeti i strojevi, grad i ono što vidi po gradu, park i ono što u njemu vidi, more i plaža, trgovina i ono što se redovito kupuje, seosko gospodarstvo, gradilište i strojevi na gradilištu, konj i oprema za konja, alatke, vremenske prilike i neprilike, sportovi, kazalište i sve na njemu i oko njega, neka česta zanimanja, osnovni geometrijski likovi, rodbinske veze – dakle, poglavito imenice te osnovni pridjevi, prilozi, glagoli i prijedlozi. Sve je te njemačke izraze Špiro usvajao paralelno s hrvatskim izrazima, tj. paralelno kada je usvajao i pojmove koji se kriju iza tih izraza.

Kod Špire se radi o dvojezičnosti s jasno izraženim dominantnim jezikom – hrvatskim. Trenutačna komunikacija između Špire i majke uglavnom izgleda tako da majka govori njemački, a on, nakon što je razumio sve što je rekla, odgovara na hrvatskom, s pokojom njemačkom riječi u hrvatskoj rečenici. Djeca su, naime, izuzetno ekonomična i praktična, pa ako uspiju ostvariti komunikaciju na njima jednostavnijem jeziku, ne trude se tražiti tu istu riječ, izraz ili rečenicu u svom drugom jeziku. S obzirom da Špiro cijelo vrijeme zna da majka razumije i hrvatski i njemački, nije niti pretjerano motiviran upotrebljavati njemačke izraze, znajući da će ga majka razumjeti, kojim god on jezikom govorio. Za veću produkciju na njemačkom jeziku u toj životnoj fazi nedostajala mu je motivacija. Mihaljević Djigunović uz otprije poznata dva tipa motivacije za učenje stranog jezika – integrativne i instrumentalne motivacije, uvodi još dva tipa – afektivnu i pragmatično-komunikacijsku motivaciju (Mihaljević Djigunović, 2003:485). Integrativno motivirani učenici žele naučiti jezik kako bi postali članovi druge društveno-kulturne grupe (što kod Špire nije bio slučaj, jer je on njemački jezik učio u Hrvatskoj, a ne Njemačkoj, pa se nije želio integrirati u njemačko društvo); instrumentalno motivirani učenici svojim znanjem drugog jezika žele postići neku praktičnu korist (što također nije bio slučaj kod Špire, jer je on svaku praktičnu korist mogao postići bilo na hrvatskome bilo na njemačkome, budući da se majka nikada nije pravila da ga ne razumije ako bi s njom pričao na hrvatskom jeziku); a afektivno motivirani učenici uče drugi jezik zbog ljepote samog jezika (o čemu također ne može biti riječi u Špirinom slučaju, jer je bio premlad da bi voljno odlučivao o svom učenju njemačkoga). Pragmatično-komunikacijski motivirani učenici, prema Mihaljević Djigunović, koriste drugi jezik u praktične svrhe kako bi na tom jeziku komunicirali sa svima koji ne govore njihovim prvim jezikom. Prema njezinom je istraživanju iz 1991. godine jedino pragmatično-komunikacijska motivacija, za razliku od ostalih tipova motivacija, bila povezana s uspjehom u učenju stranog jezika. Gledano iz tog aspekta, Špiro nije imao praktičnu svrhu da na njemačkom jeziku komunicira s majkom budući da je shvatio da s njom može komunicirati i na hrvatskome. Utoliko je uopće teško u Špirinom slučaju govoriti o motivaciji za učenjem njemačkoga

jezika. On je njemački slušao i donekle proizvodio njemačke strukture iz razloga što je njima bio okružen, pa su mu jednostavno „ostale u uhu“.

S druge se strane može očekivati da bi Špiro nakon ovog tzv. tihog perioda (engl. *silent period*), tijekom kojeg samo osluškuje majčin njemački i tek ponekad upotrijebi pokoju izoliranu njemačku riječ, s vremenom, a pogotovo u slučaju dužeg boravka u zemlji njemačkog govornog područja, i sâm mogao „progovoriti“ njemački.

ODVAJANJE JEZIKA I JEZIČNIH SUSTAVA

Špiro je vrlo rano (već u dobi od osamnaest mjeseci) bio svjestan postojanja dvaju, pa čak i više jezika. Tako se na primjer na svakoj proslavi rođendana (njegovog ili nekog prijatelja ili rođaka) pjesmica *Sretan rođendan* mora otpjevati na nekoliko jezika – hrvatskom, njemačkom, engleskom i univerzalnom (samo sa slogovima „ba-ba“!). Njegova svijest o postojanju više jezika vidljiva je i iz primjera da ako se ne uspije sporazumjeti na hrvatskome, pokuša na njemačkome (bez obzira kome se obraća, tj. govori li ta osoba njemački ili ne!). Osim toga, često ga djed zna pitati kako se što kaže na njemačkome. On se tada pravi važan što to zna i s ponosom odgovara djedu.

S obzirom da se Špiro u ovom radu promatra u dobi od prve do treće godine, dakle, u vrlo ranoj dobi, u njegovim se iskazima može čuti miješanje jezika čak i unutar istog iskaza, što je sasvim prirodno. Naime, prebacivanje koda (engl. *code switching*) je „svjesno prelaženje iz jezika u jezik, koje može biti uzrokovano različitim motivima, npr. nepoznavanjem stanovite riječi u jednom od jezika, željom da se razjasni nespozum, da se naglasi nešto, da se postigne određeni efekt, itd. Do te pojave dolazi u situacijama kad i sugovornik poznaje drugi jezik, to je dakle svjesno ponašanje (...)“ (Vilke, 1991:92). Naime, postoje riječi koje su se Špiri odmah jako svidjele na njemačkome, pa ih rabi i u komunikaciji na hrvatskome s ostalim ukućanima. Te riječi tada često budu deklinirane ili konjugirane prema pravilima hrvatskog jezika ili npr. dobiju neki hrvatski predmetak. Ovo su samo neke od riječi koje je Špiro rado rabio na njemačkome (čak i unutar hrvatskih rečenica!), iako ih je znao i na hrvatskome: *apa* – Opa (djed), *pa-pa* – Papa (tata) – već u dobi od godine i pol; *ajs* – Eis (sladoled), *tajg* – Teig (tijesto) – u dobi od dvije godine; *fajfiš* – Haifisch (morski pas), *šneman* – Schneemann (snjegović), *oranž* – orange (narančasto) – u dobi od dvije i pol godine. Kada obitelj autom ide preko mosta u Novi Zagreb, Špiro od svoje treće godine obavezno komentira: „*Ovo je Fluß Sava.*“ (Ovo je rijeka Sava.)

Kako dijete raste, ono sve više razlikuje dva jezika. Stoga je dobro pravilo jedna osoba – jedan jezik, jer ono djetetu omogućuje da lakše razlikuje jezike, koje onda povezuje s različitim osobama. Špiro njemački (*dojč*) poistovjećuje s mamom. Zbog toga ga roditelji dugo nisu pitali kako se što kaže na „njemačkome“, nego bi ga pitali „Kako mama kaže za to?“. Tek je u dobi od tri godine bio svjestan nazivlja, tj. da je ono kako mama govori njemački (*mama priča dojč i huvatski*), a ono kako ostali govore je samo *huvatski – kroatiš*. Špiro svjesno odvaja jezik kojim se obraća ocu od onog koji je čuo od majke ili kojim je komunicirao s majkom. Kada majka Špiri na njemačkom kaže *Sag Papi, er soll zum Tisch kommen. (Reci tati da dođe za stol.)*, Špiro (s tri godine) tu rečenicu u svojoj glavi prevodi na hrvatski zbog spoznaje da je tata (možda) ne bi razumio na njemačkome, pa se ocu obraća hrvatskom rečenicom *Tata, mama kaže da dođeš za stol.* Ovaj primjer govori u prilog Špirine rane svijesti da dvije različite osobe upotrebljavaju dva različita jezična sustava.

TRANSFER IZMEĐU HRVATSKOGA I NJEMAČKOGA

Budući da je Špirina majka profesorica jezika, uživa u svakom transferu koji „nanjuši“ kod Špire, bilo da se radi o pozitivnom ili negativnom. Tako majku oduševljava činjenica da Špiro rodove iz njemačkoga (označene članovima *der, die, das*) nepogrješivo prevodi na

hrvatski, pa tako nakon što mu ona npr. kaže „*Wo ist der Ball?*“ on odgovara „Evo *ga*.“ (imenica *der Ball* je na njemačkome muškoga roda, a lopta na hrvatskome ženskoga roda). Ponekad tako zbog transfera s njemačkoga dolazi i do brkanja padeža i rodova na hrvatskome (npr. imenicu srednjeg roda na njemačkom – *das Blut* – Špiro u hrvatskom rabi u muškom rodu – *ovaj krv*; imenicu ženskog roda na njemačkom – *die Straßenbahn* – Špiro i u hrvatski prebacuje u ženski rod – *ova tramvaj*.)

Slijede još neki primjeri Špirinog transfera s njemačkog i hrvatskog jezika u dobi od dvije i pol godine, svrstani prema kategorijama – fonetski, leksički, morfološki i sintaktički transfer.

Primjeri fonetskog transfera:

Benja Bušljen – ime njemačkog lika iz crtića, *Benjamin Blümchen*, Špiro izgovara na hrvatski način, budući da mu je teško izgovoriti njemačke glasove s prijeglasom, a ponekad i skupine glasova *ch*, pa zbog toga umjesto preglašanih glasova jednostavno izgovara glasove bez prijeglasa, a umjesto skupine glasova *ch* izgovara mekano *š*.

hjetlo – njemačka riječ za svjetlo, *Licht*, izgovara se pomoću „mekanog h“, koji je Špiro prebacio u izgovor hrvatske riječi *svjetlo*

Primjeri leksičkog transfera:

šinkica – kombinacija hrvatske umanjenice *šunkica* i njemačke riječi za šunku *Schinken*

Daj šlisaj vlata! – *die Tür schließen, Schließ die Tür!* (zatvoriti vrata, Daj zatvori vrata!). Ovo je ujedno primjer i za morfološki transfer zbog konjugacije njemačkoga glagola *schließen* prema pravilima hrvatskog jezika.

Primjeri morfološkog transfera:

Zašlisao sam vlata. – uporaba hrvatskog predmetka *za-* kombiniranog s njemačkim glagolom *schließen* konjugiranim prema pravilima hrvatskoga jezika (Zatvorio sam vrata.). Ovo je ujedno primjer i za leksički transfer (zatvorio, zatvoriti – **zašlisao, schließen*).

Daj jabukasoka! – složenica na hrvatskome po uzoru na tvorbu njemačkih složenica i konkretnu njemačku složenicu *Apfelsaft* (sok od jabuke, Daj mi soka od jabuke!)

Primjer sintaktičkog transfera:

Idem laditi pi-pi. – *Pipi machen* (piškiti, Idem piškiti.) Ovo je primjer za direktno prebacivanje njemačke strukture u hrvatski jezik.

Slijede primjeri Špirinog transfera njemačkog i hrvatskog jezika u dobi od tri godine i dva mjeseca:

Primjer fonetskog transfera:

Primjeri fonetskog transfera vezani za njemačke samoglasnike s prijeglasom nastavljaju se i u ovoj fazi (npr. umjesto *Mütze* – kapa – Špiro rabi *Mutze*). U ovom i u sličnim primjerima Špiro ne rabi preglašene samoglasnike *ä, ö* i *ü* budući da oni ne postoje u njegovom prvom jeziku, već rabi ono što je u njegovom prvom jeziku najbliže tim glasovima iz drugog jezika, dakle samoglasnike *a, o* i *u* (Vilke, 1991:86).

Primjeri leksičkog transfera:

lilasta – kombinacija hrvatskog pridjeva *ljubičasta* i njemačkog pridjeva istog značenja *lila*

Riječi poput *Gießkanne* (kantica za zalijevanje cvijeća) ili *Plätzchen* (određena vrsta suhog božićnog kolačića), Špiro unutar hrvatske rečenice rabi isključivo na njemačkome jer adekvatan prijevod na hrvatski ili ne postoji (kao u slučaju *Plätzchen*) ili jer mu je njemačka riječ jednostavno praktičnija od hrvatskog prijevoda (kao u slučaju *Gießkanne*).

Primjeri morfološkog transfera:

Potukao sam je. – hrvatski predmetak *po-* zbog istovjetnosti u značenju s njemačkim predmetkom *an-*, uslijed poznavanja njemačkog glagola *anhauen* – tući, udariti

taj, taju; Hoću taju majicu. – Pokazne zamjenice *taj, ta, to* rabi kao njemačke pokazne zamjenice *dieser, diese, dieses*, tj. ne uviđa da je hrvatska varijanta ženskog roda *taj – ta*, zbog transfera s njemačkoga. (Hoću tu majicu.)

sama; Ja bi to sama. – Iako je Špiro dječak, pridjev *sâm* uvijek rabi u ženskom rodu. Važno je napomenuti da se to događa samo u slučaju te riječi, dok sve ostale pridjeve i zamjenice ispravno rabi u muškom rodu. Ta se pojava može objasniti njegovim prevođenjem njemačkog pridjeva *allein*, ili u žargonu *alleine*, (koji je majka često rabila u ovoj drugoj varijanti), pa je Špiro nastavak *-e*, (koji je u ovom pridjevu bio slučajan – naime, pridjev *allein* se iznimno ne deklinira jer, ustvari, ima funkciju nedeklinirane njemačke pokazne zamjenice *selbst*), za koji je intuitivno ispravno shvatio da označava ženski rod (kao što inače kod njemačkih pridjeva i označava, jedino što to u ovom iznimnom slučaju nije tako), samo prebacio u hrvatski jezik prevevši si *alleine* pomoću pridjeva *sama* (kog kojeg je, za razliku od njemačkog pridjeva *allein*, moguća sklonidba, pa tako i određivanje roda). Tu je interferenciju bilo prilično teško iskorijeniti, pa su roditelji od riječi *sama* napravili šalu i uvijek govorili da *Špiro sve radi sama*.

Primjer sintaktičkog transfera:

Molam ga malo pozalcen. – Majka i Špiro pričali su o pripremanju ribe, ona na njemačkom, a on na svom međujeziku. (Moram je malo posoliti – ribu). Špiro je u svojoj rečenici rabio muški rod osobne zamjenice u akuzativu (zbog muškog roda njemačke imenice *der Fisch* – riba), njemački glagol *salzen* – soliti, s hrvatskim predmetkom *po-* i konjugiran prema pravilima hrvatskog jezika, te hrvatsku konstrukciju cijele rečenice.

Ovo su ujedno bili primjeri i za Špirin međujezik (engl. *interlanguage*) koji se sastoji od elemenata i struktura prvog i drugog jezika, tvoreći tako treći jezik. Međujezik se „mijenja kako učenik napreduje u usvajanju drugog jezika. U početku je u njemu zastupljeno više elemenata materinskog jezika, da bi se oni postepeno gubili i nadomještali elementima jezika cilja. Taj proces nije uvijek prema naprijed – katkad se učenik vraća u prethodna stanja, čini se da nazaduje, što može biti uzrokovano mnogim razlozima, da bi zatim opet uz novi *input* krenuo dalje“ (Vilke, 1991:87).

POLAZAK U VRTIĆ U DOBI OD 3 GODINE I 2 MJESECA

Roditelji su dugo razmišljali u kakav vrtić da upišu Špiru kako bi mu omogućili daljnju prisutnost stranog jezika tijekom odrastanja. Nametale su im se različite varijante – od njemačkog vrtića s odgojiteljicama izvornim govornicama, do hrvatskog vrtića s povremenim učenjem njemačkoga ili čak engleskog jezika. Na kraju su se odlučili za gradski vrtić koji ima desetsatni dnevni program njemačkog jezika. To zvuči pretencioznije nego što ustvari jest. Njemački se svodi na komunikaciju odgojiteljica (koje uglavnom nisu izvorne govornice njemačkoga) s djecom (kojima je svima odreda hrvatski materinji jezik, a njemački nisu prethodno učila) na hrvatskome, a tijekom dana se u nekoliko navrata u uvijek istim situacijama upotrebljava njemački (kao npr. u frazama *Guten Tag, Hallo, Tschüs, Auf Wiedersehen, Hände waschen, aufräumen, jetzt gehen wir essen, Guten Appetit* i sl.) Osim toga, slušaju se njemačke pjesmice i povremeno gledaju njemački DVD-ovi. Vjerojatno će količina njemačkoga u usporedbi s hrvatskim tijekom idućih godina rasti, ali njemački nikada neće biti zastupljeniji od hrvatskoga. No, to nije niti bio razlog zašto su ga roditelji tamo upisali. Njihov osnovni motiv zašto su se odlučili za „njemački“ vrtić nije bio da Špiro tamo nauči njemački (jer ga već sada zna više nego što će ga tamo naučiti u sljedeće tri ili četiri godine), nego da bude okružen djecom koja također uče njemački. Na taj su način željeli postići da se ne osjeća izoliranim zbog svog znanja njemačkoga. Međutim, on se niti sada ne

doima kao da bi se sramio njemačkoga. Špiro od prvoga dana u vrtiću „pomaže“ ostaloj djeci tako što im prevodi s njemačkoga ako nisu razumjeli nešto što su odgojiteljice rekly.

POSljedICE ŠPIRINE DVOJEZIČNOSTI NA NJEGOV KOGNITIVNI, DRUŠTVENI I FIZIČKI RAZVOJ

Osim već prethodno navedenog transfera hrvatskoga u njemački i njemačkoga u hrvatski jezik (koji bi neki mogli smatrati nedostatkom, a majka na tu pojavu gleda isključivo kao na bogatstvo i vrlinu), koji se može uočiti u Špirinom svakodnevnom izražavanju, sve ostale posljedice Špirine dvojezičnosti imaju isključivo pozitivan predznak.

Pozitivan utjecaj dvojezičnosti na razvoj dječjeg mozga već je dugo poznat i kontinuirano se istražuje. „Istraživanja provedena od 70-ih godina 20. stoljeća nadalje, a poglavito istraživanja provedena zadnjih petnaestak godina ističu da je dvojezičnost i višejezičnost, pod pretpostavkom da se njihov razvoj odvija u pozitivnom mikrookruženju i makrookruženju pojedinca, može imati samo pozitivne učinke na pojedinčev jezični i društvenokulturalni, a u određenim slučajevima – tj. kada je riječ o uravnoteženoj dvojezičnosti – i kognitivni razvoj (Cummins, 2000; Medved Krajnović, 2004) (...)

Kada je riječ o utjecaju dvojezičnosti na kognitivni razvoj pojedinca, u literaturi se najčešće navodi sljedeće:

brži razvoj svijesti o jeziku kao sustavu, tj. veća sposobnost metajeziknog promišljanja
veće bogatstvo govornikova jezičnog repertoara i različitih konceptualizacija što pridonosi boljem razvoju fleksibilnog i kritičkog mišljenja

u dvojezične djece brže se nego u jednojezične razvijaju tzv. „teorija uma“ (tj. shvaćanje da različite osobe imaju različita znanja, stavove i dojmove...) te sposobnost rješavanja višeproblemskih zadataka

bolje rješavanje intelektualno zahtjevnih zadataka u kasnijoj životnoj dobi“ (Medved Krajnović i Letica, 2009:598-599).

Od rane dobi Špiro je izuzetno pričljivo dijete. Njegov vokabular na hrvatskome je prilično bogat, a ako se tome doda još gotovo toliko riječi na njemačkome za te iste pojmove, kod Špire bi se moglo govoriti o ukupno dvostruko većem vokabularu u odnosu na vokabular većine djece njegove dobi. Kod Špire se za sada radi o složenom obliku dvojezičnosti (engl. *compound bilingualism*), tj. on za jedan te isti pojam u svojoj glavi ima dvije riječi (jedinствена pojmovna organizacija na dva različita jezika), a ne, kao u slučaju koordiniranog oblika dvojezičnosti (engl. *co-ordinate bilingualism*), dva pojma za dvije riječi istog značenja (Singleton, 2005:673). Ako se radi o istovremenoj dvojezičnosti, kao što je to bio slučaj kod Špire, dijete je okruženo jednim homogenim izvanjezičnim svijetom kojem samo „pridružuje“ dva jezika. Ako se pak radi o razvoju naknadne dječje dvojezičnosti, govori se o takozvanom koordiniranom obliku dvojezičnosti, jer se uz dva jezična sustava razvijaju i dva pojmovna sustava. Suvremena istraživanja međutim ne vuku tako jasnu liniju razgraničenja između složene i koordinirane dvojezičnosti, budući da „dvojezična djeca paralelno posjeduju i složeni i koordinirani oblik dvojezičnosti, ovisno o kojim se pojmovima radi te o posebnostima konteksta usvajanja za svaki pojedini pojam. Tako se smatra da su konkretni pojmovi uglavnom organizirani / pohranjeni u složenom mentalnom leksikonu, a apstraktni su pojmovi skloniji pohranjivanju na koordinirani način“ (Medved Krajnović, 2005:482). Organizacija pojmova unutar mentalnog leksikona ustvari je puno fleksibilnija nego li se prije smatralo (Singleton, 2005:673).

Špiro je vrlo otvoreno, društveno i komunikativno dijete. Njegova je izrazita ekstrovertnost, kako pokazuju neka istraživanja (npr. Rossier, 1976), mogla doprinijeti uspješnom usvajanju jezika. On u parku lako uspostavlja kontakt s nepoznatom djecom, kojoj

je njegov njemački vrlo interesantan. U međuvremenu su se raspršili i majčini prvotni strahovi da bi ga djeca mogla odbacivati zbog njemačkoga. Pokazalo se upravo suprotnim. Kada su u parku ili u nekom društvu, djeca znatiželjno prislušuju njihov razgovor. Onda im postane zanimljivo igrati se sa Špirom i slušati kako on i majka govore. Čak se zna dogoditi da djeca koja ne uče njemački ponove pokoju njemačku riječ koju čuju u tom razgovoru jer im to bude simpatično. Kako nepoznatoj djeci, tako i njihovim roditeljima, Špirin njemački u prvi čas djeluje iznenađujuće, no kada majku pitaju zašto govore njemački, i na to dobiju odgovor, redom pohvaljuju odluku i trud.

Osim blagotvornog utjecaja dvojezičnosti na već spomenuti Špirin društveni i kognitivni razvoj roditelji su uočili i pozitivan utjecaj dvojezičnosti na njegov motorički razvoj. Špiro je od malena bio vrlo spretan. Tako se npr. već u dobi od dvije godine sâm penjao i spuštao niz tobogane namijenjene za veliku djecu, ili pak jahano velike konje (bez pridržavanja odrasle osobe!). Ima sjajnu prostornu orijentaciju, pa je tako u dobi od tri godine npr. nepogrešivo znao reći što je lijevo a što desno (što određeni broj ljudi ne svlada niti u odrasloj dobi!). Izvrsno se snalazi u nepoznatom prostoru, a u kvartovima u kojima je već prije jednom bio, tijekom vožnje automobilom zna govoriti kamo treba skrenuti i voziti.

Teško je znanstveno govoriti o Špirinim psihofizičkim karakteristikama budući da ne postoji način da se pokaže kakve bi one bile da se roditelji nisu odlučili za dvojezičnost. Mogu samo nagađati i, s obzirom na ishod, biti sretni što su se ipak odlučili.

PERSPEKTIVA ŠPIRINOG JEZIČNOG RAZVOJA

Majčin kratkoročni cilj je sa Špirom i dalje govoriti isključivo njemački. On će vjerojatno i dalje odgovarati uglavnom na hrvatskome. Međutim, struktura njemačkog jezika, njemački vokabular i glasovi Špiri su pohranjeni negdje u mozgu i samo je pitanje trena kada će izaći na površinu u aktivnu uporabu. Dvojezičnost se naime, različito definira. „Za jedne bilingvizam znači vladanje drugim jezikom na razini kojom se govornik približava izvornom govorniku, neki čak podrazumijevaju podjednako vladanje dvama jezicima, drugi se zadovoljavaju definicijom prema kojoj pojedinac drugi jezik upotrebljava vrlo ograničeno, čak i samo receptivno, koristeći se pri tome samo jednom od četiriju jezičnih vještina (govor, razumijevanje, čitanje, pisanje), npr. čitanjem. Tako zapravo dobivamo dvije definicije bilingvizma – maksimalističku (potpuno vladanje jezikom) i minimalističku (djelomično korištenje jedne jezične vještine) – a između njih se nalaze druge definicije koje se u različitim omjerima približavaju ili jednoj ili drugoj ekstremnoj definiciji“ (Vilke, 1991:89). Uzimajući u obzir ovu podjelu, Špirinu bi se dvojezičnost prije moglo opisati minimalističkom definicijom (iako on uz razumijevanje povremeno vlada i govorom).

Druženja sa Špirinim vršnjacima na njemačkom jeziku roditelji također namjeravaju njegovati. Obitelj redovito kupuje u knjižarama koje prodaju dječju literaturu na njemačkome. Kad god netko od obitelji ili prijatelja putuje u inozemstvo, za poklon često donosi neki CD, DVD ili slikovnicu na njemačkome.

Sa Špirinim sada jednogodišnjim bratom majka je također počela govoriti njemački, pa će tako Špiro vrlo brzo imati još jednu osobu u svom okruženju, s kojom će moći komunicirati na njemačkome.

Roditelji imaju u planu skorašnja višednevna putovanja u zemlje njemačkoga govornog područja na različite obiteljske seminare, dječje igraonice, skijanje i slično, kako bi im djeca čim više bila u dodiru sa živom riječi izgovorenom na njemačkome. Nadaju se da će takva putovanja produbiti ljubav njihove djece prema njemačkoj kulturi, koju im majka nastoji posredovati zajedno s jezikom.

Majčin dugoročni cilj vezan za Špirin njemački jest da on i dalje nastavi imati pozitivan stav prema njemu. Od početka je radila na tome da Špiro zavoli njemački te da ga govori s

ponosom. Nikada ga nije prisiljavala da nešto kaže na njemačkome, te njemu prepušta odluku da govori na jeziku na kojem želi. Tako on nekada govori hrvatski, a nekada njemački. Stav majke, da bi ga prisiljavanjem da nešto izgovori na njemačkome samo udaljila od njemačkoga, zasnovan je u teoriji. Naime, „istraživanja kanadskih socijalnih psihologa Lamberta i Gardnera (1972) i kasnije Gardnera (1985) istaknula su golemu važnost učenikovih stavova za proces učenja drugoga jezika. Opći je zaključak tih istraživanja da je uspjeh u učenju drugoga jezika povezan s pozitivnim stavovima prema izvornim govornicima toga jezika“ (Mihaljević Djigunović, 2003:481).

Roditelji razmišljaju da, kada krene u školu, Špiro započne i s ranim učenjem nekog drugog stranog jezika, po mogućnosti francuskoga ili talijanskoga. U četvrtom razredu osnovne škole trebao bi početi učiti i engleski, a njemački nastaviti učiti ili u nekoj školi stranih jezika ili još bolje na privatnim satovima s izvornim govornikom. Majka će u svakodnevnoj komunikaciji i dalje nastojati s njim govoriti njemački. Međutim, svjesna je činjenice da će, kada Špiro krene u školu, velik dio komunikacije vezan za školsko gradivo biti na hrvatskome. A kad dođe vrijeme za srednju školu, ako i dalje bude pokazivao sklonost prema jezicima, možda bi se mogao upisati u dvojezičnu njemačku gimnaziju.

ZAKLJUČAK

Iako majka sa Špirom govori njemački, njegov je prvi jezik bez sumnje hrvatski. Špirina dvojezičnost pruža jednu veliku mogućnost u ujedinjenoj Europi – mobilnost, o kojoj se danas mnogo priča. Različita putovanja, tečajevi, školovanja, razmjene, studiranje (Bologna!) i slično puno su jednostavniji uz dobro poznavanje jezika, konkretno u ovom slučaju njemačkoga.

Ako se Špiro u nekoj zemlji njemačkoga govornog područja s petnaestak godina bude samostalno znao snaći na njemačkom jeziku, majčin će cilj u jezičnom smislu biti postignut, a trud, vrijeme i novac uloženi u Špirino poznavanje njemačkoga opravdani i nagrađeni.

LITERATURA

- Bates, E., Marchman, V., Thal, D., Fenson, L., Dale, P., Reznick, J.S., Reilly, J., & Hartung, J. (1994). *Developmental and stylistic variation in the composition of early vocabulary*. *Journal of Child Language*, 21(1), 85-124.
- Brala, M. (2007): *I Am the Language I Speak: Bilingualism and Identity*, U: Granić, J. (ur.) *Jezik i identitet*: Zagreb – Split, Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, 71-79.
- Brown, R. (1973): *A First Language*, Harvard University Press.
- Choi, S., Gopnik, A. (1995): *Early acquisition of verbs in Korean: a cross-linguistic study*. *Journal of Child Language*, 22, 497-529.
- Filipović, R. (1986): *Teorija jezika u kontekstu*, Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Školska knjiga.
- Gillette, J., Gleitman, H., Gleitman, L., Lederer, A. (1999): *Human simulations of vocabulary learning*. *Cognition* 73, 35-176.

- Harris M, Barrett M, Jones D & Brookes S (1988): *Linguistic Input and Early Word Meaning*. Journal of Child Language, 15, 77-94.
- Hoff-Ginsberg, E. (1997): *Language Development*, New York, Brooks/Cole.
- Lieven, E.V.M., Pine, J.M., Dresner Barnes, H. (1992): *Individual differences in early vocabulary development: redefining the referential-expressive distinction*. Journal of Child Language, 19, 287-310.
- Medved-Krajnović, M. (2002): *Primjer ranog leksičkog razvoja u hrvatskom jeziku*, U: Stolac, D., Ivanetić, N., Pritchard, B. (ur.) Primijenjena lingvistika u Hrvatskoj – izazovi na početku XXI. stoljeća, Zagreb - Rijeka, Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, 337-346.
- Medved-Krajnović, M. (2005): *Primjer ranog leksičkog razvoja u drugom jeziku*, U: Granić, J. (ur.) Semantika prirodnog jezika i metajezik semantike, Zagreb - Split, Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, 479-487.
- Medved Krajnović, M., Letica, S. (2009): *Učenje stranih jezika u Hrvatskoj: politika, znanost i javnost*, U: Granić, J. (ur.) Jezična politika i jezična stvarnost, Zagreb, Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, 598-607.
- Mihaljević Djigunović, J. (2003): *Afektivni aspekti učenja stranog jezika*, U: Stolac, D., Ivanetić, N., Pritchard, B. (ur.) Psiholingvistika i kognitivna znanost u hrvatskoj primijenjenoj lingvistici, Zagreb - Rijeka, Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, 481-488.
- Montanari, E. (2006): *Mit zwei Sprachen groß werden*, München, Kösel-Verlag.
- Montanari, E. (2000): *Wie Kinder mehrsprachig aufwachsen*, Frankfurt a.M., Brandes und Apsel.
- Nelson, K. (1973). *Structure and Strategy in Learning to Talk*. Society for Research in Child Development Monographs, 38, (1-2 Serial No. 149). (Reprinted in part in Mussen, Conger, & Kagan, Readings in child development and personality, (3rd. ed.). Harper & Row, 1975)
- Nelson, K. (1997): *Structure and Strategy in Learning to Talk*, u Hoff-Ginsberg, E. (1997): *Language Development*, New York, Brooks/Cole.
- Pavličević-Franić, D. (2003): *Razvoj pragmatične jezične kompetencije u sustavu okomito bilingvalnoga diskursa*, U: Stolac, D., Ivanetić, N., Pritchard, B. (ur.) Psiholingvistika i kognitivna znanost u hrvatskoj primijenjenoj lingvistici, Zagreb – Rijeka, Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, 579-588.
- Rossier, J. (1976), *Extroversion-introversion as a significant variable in the learning of oral English as a second language*. Unpublished doctoral dissertation, University of Southern California, Los Angeles.

- Singleton, D. (2005): *Lexical Acquisition: A Meaningful Experience*, U: Granić, J. (ur.) *Semantika prirodnog jezika i metajezik semantike*, Zagreb – Split, Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, 665-680.
- Triarchi-Herrmann, V. (2003): *Mehrsprachige Erziehung. Wie Sie Ihr Kind fördern*. München und Basel, Reinhardt-Verlag.
- Vilke, M. (1991): *Vaše dijete i jezik: materinjski, drugi i strani jezik*, Zagreb, Školska knjiga.

RAISING ŠPIRO IN A (CROATIAN-GERMAN) BILINGUAL ENVIRONMENT (FROM THE AGE OF ONE TO THE AGE OF THREE)

The article discusses the case of raising the three-year-old boy Špiro, who is growing up in Croatia with Croatian parents, but has been raised bilingually. His bilingualism is due to his mother's decision (the mother is a teacher of German and English) to communicate with him exclusively in German. Thus, he was supposed to acquire both Croatian and German just by playing and communicating. The article analyses the mother's reflections prior to this decision as well as the ways of carrying out the decision.

Špiro's acquisition of the Croatian and German language from the first to the third year of age has been presented together with the language transfer. His language acquisition and progress (along with the cognitive development) and his physical development have been brought into relation. The article ends with the demonstration of the accomplishments of this specific bilingual upbringing and the perspective of the boy's future language acquisition.

Key words: Bilingual raising, early lexical development, acquisition of first (L1) and second (L2) language, simultaneous bilingual acquisition, compound bilingualism, nominal style, neologisms, code switching, the Croatian language, the German language, interlanguage language transfer, assessment of physical, cognitive and affective skills

ZWEISPRACHIGE (KROATISCH-DEUTSCHE) ERZIEHUNG DES KLEINEN ŠPIRO (IM ALTER VON 1-3 JAHREN)

Im Artikel wird die Erziehung des dreijährigen Jungen Špiro, der in Kroatien mit kroatischen Eltern aber doch zweisprachig erzogen wurde, dargestellt. Der Grund für seine Zweisprachigkeit liegt in der Entscheidung der Mutter (Deutsch- und Englischlehrerin), mit dem Jungen ausschließlich Deutsch zu reden, damit er durch Spiel und Erwachsenwerden sowohl des Kroatischen als auch des Deutschen mächtig wird. Im Artikel werden die Überlegungen vor dieser Entscheidung aber auch die Art und Weise, wie die Entscheidung durchgeführt wurde, thematisiert. Sowohl die

sprachlichen Fortschritte im Kroatischen und Deutschen als auch die Interferenzen zwischen Kroatisch und Deutsch werden für die Zeit zwischen seinem ersten und dritten Lebensjahr dargestellt. Seine sprachliche Entwicklung (seine kognitive Entwicklung überhaupt) wird mit seiner physischen Entwicklung in Zusammenhang gebracht. Abschließend werden bisherige Leistungen dieser spezifischen zweisprachigen Erziehung und die Perspektive der weiteren sprachlichen Erziehung des Jungen dargestellt.

Schlagwörter: Zweisprachige Erziehung, früher Erst- und Zweitspracherwerb, lexikalische Entwicklung, simultane Zweisprachigkeit, zusammengesetzter Typus, nominaler Stil, Neologismen, Kodewechsel, Kroatisch, Deutsch, Zwischensprache, Sprachentransfer, das Verhältnis der kognitiven und physischen Entwicklung